

Una mirada al joc simbòlic: consideracions per a la seva observació i avaluació

En aquest document intentem aportar alguns elements de reflexió en relació a un repte que podem compartir les persones que estem implicades en l'educació infantil: l'observació, un recurs que ens permet avaluar les produccions dels infants a partir del que veiem que passa a la vida quotidiana de les aules.

Ens adonem que una mirada diferent al que fan i com ho fan ens permet donar un sentit a les seves accions, ajustar la nostra intervenció i construir processos significatius d'ensenyament-aprenentatge. Ens centrem en l'observació del joc simbòlic¹. Decidim escollir aquesta activitat per la importància que té en aquestes edats, tant per l'interès que desperta com per la influència que té en el desenvolupament dels infants.

Tot parlant del joc simbòlic

Els nens, quan juguen, s'expressen tal i com són, adquireixen determinades habilitats personals, desenvolupen la seva capacitat de relació amb els altres i donen sentit a allò que aprenen del seu entorn. El joc els produeix plaer i satisfacció, i la seva finalitat rau en ell mateix. S'impliquen de forma espontània en aquestes situacions, creant accions sense que existeixi pressió per part de l'adult. Posen en pràctica totes les seves experiències i avancen en el procés d'autonomia. Gaire bé sempre les situacions de joc s'inicien a partir de la imitació, però massa vegades aquesta queda reduïda a la seva germana petita, quan de fet és la base a partir de la qual es vesteixen les situacions lúdiques que els infants generen, i a partir de la qual s'elaboren les representacions mentals que permeten la construcció de significats, molt vinculats a la recerca d'explicacions sobre com els adults ens organitzem en l'àmbit de les relacions i com manifestem els diferents rols que ens caracteritzen.

Tot plegat genera un recorregut que facilita el seu procés d'aprenentatge social. Hi ha un moment en que busquen al company com un mirall per imitar, per comunicar-se i per aprendre. Més endavant es dona un joc més proper, potser coincident amb algunes circumstàncies espai-temporals però sense intenció de compartir la situació. Correspon a una fase en la que la relació sols iniciar-se a partir dels objectes, del material que s'intercanvien o que reclamen, però el joc encara es dona en paral·lel.

A partir dels quatre anys (aproximadament), amb l'inici del joc de rols, l'acció es dona en funció del company. A mesura que avança en el seu procés de socialització van apareixent els jocs més reglats, els jocs on el grup té un paper important i on cadascú aprèn a tenir un lloc dins d'aquest grup, i tot el que això comporta respecte a l'adquisició d'actituds i valors, com poden ser la cooperació en les accions i la possibilitat de compartir els significats.

Els racons, un temps i un espai pel joc

Sense entrar en les qüestions organitzatives i formals el que volem senyalar és la importància que té la pedagogia dels racons de cara a l'estructuració personal del temps i de l'espai, tenint en compte que s'ha de donar una flexibilitat prou significativa perquè es pugui vivenciar aquesta dimensió personal conjuntament amb una que impliqui a tot el grup d'iguals.

Els infants poden créixer autònomament quan disposen d'un temps i un espai ajustat a les seves necessitats i ells en són els protagonistes. Aquest temps i aquest espai pot ser tan ampli i complex com els mestres ens atrevim a deixar-lo en les seves mans. Aquestes dues premisses han d'anar acompanyades de la inquietud pel seu desenvolupament global. Des d'aquesta perspectiva ens sembla que cal establir una estructura en la que els nens i nenes puguin²:

- . expressar-se a tots els nivells i amb diferents llenguatges
- . comunicar i intercanviar vivències, idees, tot compartint un temps
- . desenvolupar els seus propis processos globals d'aprenentatge

Aquesta estructura no l'entendem parcel·lada en unitats sinó en grans zones. Tenim així, per exemple, la zona del joc simbòlic, la de l'activitat gràfica, la de l'experimentació i la del raonament lògic-matemàtic, a banda de totes les seves particularitats (biblioteca, construccions, ...). Aquestes zones estan organitzades en espais propers i allunyats a la vegada, perquè busquem un tipus de distribució que faciliti el diàleg i eviti interferències.

La zona del joc simbòlic permet a l'infant jugar tot imaginant i imitant situacions. És el lloc on troben la caseta i la cuineta, la botiga, la perruqueria, l'hospital, les disfresses, el maquillatge... un material bàsic i usual que els suggereix records i vivències que poden expressar seguint una evolució lligada a la seva capacitat representativa.

L'observació en l'espai de joc simbòlic

Els infants estan en una activitat constant. Qualsevol estímulo que troben al seu abast pot ser un pretext per l'acció. Quan ens donem temps per mirar el que fan, ens adonem que es tracta d'una activitat plena de contingut. Poques vegades som nosaltres els que facilitem el guió. El sentit que nosaltres donem a aquesta narració afavoreix la seva evolució i la del joc. Aquest és segurament un dels objectius de l'observació.

En el moment de l'observació posem especial atenció a les repeticions i als canvis, perquè són fets que ens informen del moment en que es troben. L'observació que suggerim està organitzada al voltant de cinc paràmetres: material, espai, temps, relació amb si mateix i relació amb els seus iguals.

- Material: Necessita alguns materials en concret. S'apropia d'ells abans de començar a jugar. Vol apropiarse de les joguines que tenen els demés i un cop les té no va més enllà. Escampa les joguines. Les acumula. Les pot deixar. Utilitza l'objecte per comunicar-se amb els altres. Comparteix els materials que fa servir. Utilitza els objectes segons la seva funció.

- Espai: S'ubica sempre en el mateix lloc. Necessita crear-se el seu propi espai de joc. S'adequa als espais que ja estan estructurats.

- Temps: Actitud amb que espera l'inici de l'activitat lúdica. Li costa acabar, l'endrega és una bona excusa per continuar jugant. Accepta els límits del temps. Com es fa present el temps durant el joc. S'entreté amb qualsevol cosa. Es centra en el joc una bona estona. Necessita per adaptar-se a les noves exigències de la situació. Es dona alguna transformació del temps durant el joc (abans era de nit, ara és de dia...)

- Relació amb sí mateix: Sovint juga sol. Representa la seva història al costat dels altres. Participa en l'activitat però no se sap massa el que fa. Reclama la presència de l'adult. Motius pels que el busca (resoldre situacions, ficar-lo dins del joc, ser reconegut per ell). Intenta comunicar-se amb els seus companys. Sempre desenvolupa el mateix

rol. Hi ha unes constants en els seu joc simbòlic. Pot canviar de personatge. Juga espontàniament. És capaç d'escoltar als altres. El seu ritme personal pot ser compartit pels altres. Té bastant iniciativa. Introdueix ruptures. Sembla confiar en les seves possibilitats. Expressa sensacions i emocions mentre juga. Mostra satisfacció en aquesta situació.

- Relació amb els seus iguals: Representa accions aïllades. Participa, al seu aire, d'alguna història dels seus companys. Els imita. Juguen al mateix però cadascú des del seu rol. Hi ha adaptació mútua dels rols. Comparteixen la història. Es posen en escena diferents contextos (que poden tenir relació amb els diferents espais de joc simbòlic). Hi ha interacció entre aquests diferents ambients. Les accions semblen organitzades per un guió. Hi ha un fil conductor. Companys de joc més freqüents.

L'espai de joc simbòlic facilita l'observació donat que els infants estan molt engrescats en la seva activitat, per tant es mostren d'una forma totalment espontània, i l'observador extern passa pràcticament desapercebut. Per tant tan sols ens cal planificar el moment oportú i dotar-nos de la pauta que ens permeti recollir dades significatives dels paràmetres que haguem escollit. Una pauta organitzada en columnes ens permetrà recollir informació de cada infant en concret (prognosi) i de la situació global del grup (diagnosi).

En el joc simbòlic cada infant s'expressa de forma particular, mai trobem dos nens que juguen igual. L'actualització d'aquests cinc paràmetres reflexa aspectes importants de la construcció de la seva identitat personal, sense oblidar que aquesta es dona gràcies a la conjunció de l'àmbit espacio-temporal i del relacional.

A manera de conclusió

És important tenir en compte que l'observació ha de partir sempre d'una actitud d'escolta i de comprensió de l'infant, sense oblidar que la mirada de l'observador es fixa especialment en alguns aspectes de la realitat perquè està mediatitzada per les seves pròpies experiències, expectatives, i per les ressonàncies que li arriben dels propis infants. Així com no hi ha dos infants que juguin de la mateixa manera tampoc hi ha dos observadors que recullin idèntica informació dels paràmetres als que hem fet esment.

En la mida en que es posen en joc mirades diverses es fa necessari que l'observació es converteixi en una eina de reflexió dels equips educatius. D'aquesta manera es podrà construir un procés avaluatiu en el que tant hi tindrà cabuda el contingut de les descripcions d'aquests cinc paràmetres com les peculiaritats dels adults implicats. El sentit d'aquest procés té a veure amb l'ajust a la vivència de la globalitat de l'infant.

Carles Parellada, ICE de la Universitat Autònoma de Barcelona
Lidia Esteban, CEIP Patufet-Sant Jordi de l'Hospitalet
Esparreguera,

Bibliografia

- Vicenç Arnaiz. La imagen de uno mismo... ¿es evaluable?. "Aula de Innovación Educativa". Núm. 93-94, pàgina 66-72
- Eulàlia Bassedas i altres (1996). Aprendre i ensenyar a l'educació infantil. Barcelona. Editorial Graó.
- Equip de Parvulari i Cicle Inicial de l'Escola Municipal Bàrkeno (1986). Ensenyar aprenent per ensenyar a aprendre. Barcelona. Barcanova Educació.

Notes peu de pàgina

1. Segons Wallon i Piaget, el joc es pot classificar en quatre grans àmbits: el joc funcional o motriu, el joc simbòlic o de rols, el joc de regles o social i el joc de construcció o d'inventiva.
2. Per més detalls en aquest sentit: Lídia Esteban i Carles Parellada. Reflexions i pràctiques al voltant del tractament de la diversitat en l'educació infantil. "Guix". Núm. 217, pàgina 11-18